

Andrzej Chmiel

Studia profesora Adama Wilińskiego nad rzymskim prawem karnym

---

Studia Iuridica Lublinensia 13, 123-132

2010

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

ANDRZEJ CHMIEL

Studia profesora Adama Wilińskiego nad rzymskim prawem karnym

Professor Adam Wiliński's studies in the Roman criminal law

W 2009 r. przypada jubileusz 100-lecia urodzin prof. dr. Adama Wilińskiego, założyciela Katedry Prawa Rzymskiego na UMCS w Lublinie. Przy tej okazji warto cofnąć się w czasie i przypomnieć dokonania Profesora w zakresie rzymskiego prawa karnego, które w ostatnich latach stało się przedmiotem intensywnych badań naukowych, a Katedra Prawa Rzymskiego UMCS zajmuje w tej dziedzinie czołową pozycję w Polsce.

Podsumowując dorobek naukowy Profesora, należy podkreślić, że należał on do wybitnych znawców prawa rzymskiego.¹ W pracy naukowej koncentrował się na prawie prywatnym, a w szczególności na prawie niewolniczym, w ramach którego wiele uwagi poświęcił badaniom nad klauzulami dyspozycyjnymi przy alienacji niewolników.² Problematyce niewolniczej zostały poświęcone także artykuły z pogranicza prawa prywatnego i prawa karnego.

Pierwszą publikacją, w której zostały poruszone aspekty prawnokarne w sytuacji niewolników, był artykuł: *Ustawy Konstancyjna Cod. Th. 9, 12 De emendatione servorum na tle historycznego rozwoju iuris vitae ac necis pana niewolnika*.³

---

¹ M. Kuryłowicz, M. Żołnierczuk, *In memoriam*, „Czasopismo Prawno-Historyczne” (dalej: CPH) 1978, t. XXX, z. 1, s. 249.

² M. Kuryłowicz, *Adam Wiliński* [w:] *Słownik biograficzny miasta Lublina*, pod red. T. Radzika, J. Skarbka, A. A. Wituska, t. I, Wyd. UMCS, Lublin 1993. Problematyki klauzul dyspozycyjnych przy alienacji niewolnika dotyczyły następujące artykuły: *Studia nad alienacją niewolników w rzymskim prawie prywatnym. Sprzedaż niewolnika z zastrzeżeniem miejsca pobytu*, CPH 1972, t. XXIV, z. 1; *Studia nad alienacją niewolników w rzymskim prawie prywatnym. Sprzedaż niewolnika z zastrzeżeniem niewyzwalania*, „Annales UMCS” 1972, sectio G, vol. XIX, nr 2; *Ricerche sull'alienazione degli schiavi nell diritto romano, Vendita dallo schiavo con la clausola „ne manumittatur”*, Index 1974–75, t. 5.

³ „Roczniki Teologiczno-Kanoniczne” 1963, t. 10, z. 4, s. 177–195.

W tej pracy Profesor przedstawił zjawisko nadużywania władzy przez właściciela wobec niewolników w świetle ustawodawstwa cesarskiego, na przykładzie konstytucji Antoninusa Piusa i ustaw Konstancyjna Wielkiego. Przywołane akty prawne przewidywały w pewnych wypadkach odpowiedzialność karną pana za zabicie własnego niewolnika, traktując jego czyn jako przestępstwo zabójstwa, czyli *homicidium*.

Konstytucja Antoninusa Piusa, znana z przekazu Gaiusa⁴, uznała zabicie własnego niewolnika za przestępstwo zabójstwa w dwóch przypadkach. Po pierwsze, gdy właściciel dokonał czynu *sine causa*, czyli bez przyczyny, którą mogło być jakiegokolwiek przewinienie niewolnika. Po drugie, gdy pan zabił go *dolose*, czyli umyślnie. Jednak w tym przypadku odpowiedzialność karną za umyślne zabicie niewolnika (które w praktyce z reguły było następstwem chłosty) uzależniono od istnienia związku przyczynowego pomiędzy ewentualnym pobiciem a śmiercią. Według konstytucji cesarza taki związek występował tylko wówczas, gdy niewolnik został zabicowany na śmierć, albo gdy w trakcie chłosty została zadana mu jakaś poważna rana, skutkująca śmiercią. Jeżeli zaś niewolnik umierał po upływie jakiegoś czasu, to wówczas pan nie ponosił odpowiedzialności karnej za jego śmierć ze względu na brak wspomnianego związku przyczynowego.

Akty prawne cesarza Konstancyjna Wielkiego z 319 i 326 r. n.e. uregulowały kwestię odpowiedzialności karnej pana za zabicie niewolnika w następujący sposób. Ustawa z 319 r. sformułowała ogólną przesłankę istnienia tego przestępstwa, jaką było *voluntate*, czyli umyślność działania sprawcy oraz wymieniła szereg sposobów zabójstwa niewolnika, stanowiących swego rodzaju kwalifikowane typy *homicidium*. Natomiast według ustawy z 326 r. czyn taki stanowił przestępstwo zabójstwa, jeżeli karcenie przekraczało „zwykłą domową miarę”. Wspomniana ustawa uczyniła jednak pewien krok wstecz w porównaniu z konstytucją Antoninusa Piusa, zabraniając dochodzenia *voluntatis occidendi* pana w przypadku zabicia niewolnika podczas chłosty.

Problematykę odpowiedzialności karnej za zabójstwo niewolnika prof. A. Wieliński rozwinął szerzej w artykule *Zur Frage der Tötung von Sklaven in der lex Cornelia de sicariis et veneficis*.⁵ W tej rozprawie udzielił odpowiedzi na podejmowane już wcześniej w literaturze pytanie, czy republikańska ustawa Korneliusza Sulli *lex Cornelia de sicariis et veneficis* (o nożownikach i skrytobójcach) z 81 r. p.n.e. przewidywała w swej treści odpowiedzialność karną za zabicie niewolnika, czy też karalność takich czynów na jej podstawie została wyprowadzona przez klasyczną jursprudencej w drodze rozszerzającej interpretacji tej ustawy? Profesor przedstawił w nowym świetle i we właściwy sposób uzasadnił podjęty w literaturze pogląd T. Mommsena, mówiący o tym, iż ustawa Sulli nie zawierała

⁴ *Gai Institutiones*, 1, 53.

⁵ *Acta Conventus XI Eirene*, Warszawa 1971, s. 229–234.

normy zabraniającej zabijania niewolników, wzbogacając w ten sposób naszą wiedzę o tej ustawie.⁶

Według prof. A. Wilińskiego ustawa Sulli pomimo tego, że nie zakazywała zabijania niewolników, to chroniła tych ostatnich niejako „pośrednio”, realizując zarazem swój główny policyjny cel w postaci ochrony bezpieczeństwa i porządku publicznego, poprzez szerokie rozumienie słowa *homo* w zwrocie: *hominis occidendi furtive faciendi causa cum telo ambulaverit*. W tym przypadku słowo *homo* miało oznaczać każdego człowieka, także niewolnika. Profesor uważał, że republikańska *lex Cornelia de sicariis et veneficis* przewidywała, że jeżeli ktoś przechadzał się z bronią i zabił napotkanego niewolnika, to mógł zostać oskarżony i skazany na jej podstawie, ale nie z powodu zabójstwa niewolnika, lecz z powodu przechadzania się z bronią w celu zabicia człowieka – *hominis occidendi causa*. Ten punkt widzenia należy tłumaczyć w ten sposób, że skoro nie można było udowodnić samego zamiaru zabicia człowieka wolnego, to przechadzanie się z bronią i zabójstwo napotkanego niewolnika było ewidentnym dowodem na istnienie zbrodniczego zamiaru sprawcy. W ten sposób ustawa Sulli, której celem było zapobieganie zagrożeniu publicznemu ze strony nożowników i skrytobójców, niejako przy okazji wzięła w ochronę niewolników, przewidując w wyżej opisanym przypadku odpowiedzialność karną, a nie prywatnoprawną za zabójstwo niewolnika.

Kolejną publikacją, w której Profesor kontynuował rozważania dotyczące rzymskiego prawa karnego, był artykuł: *Bemerkungen zur Terminologie des Totschlags im römischen Strafrecht von Konstantin dem Grossen*.⁷ W tej pracy poruszył problem, jak w prawie rzymskim okresu klasycznego określano w terminologii prawniczej zabójstwo umyślne. Rzymianie w pierwszych wiekach istnienia państwa rzymskiego określali je mianem *parricidium*. W okresie późnej republiki rzymskiej przez to pojęcie rozumiano jedynie zabójstwo osoby najbliższej (członka rodu). Nowym terminem na określenie umyślnego zabójstwa w ogóle (a nie tylko członka rodziny), który wśród klasycznych jurystów nie był zbyt dobrze znany i pojawił się tylko w jednym przypadku u Cycerona⁸, a następnie dopiero w okresie po Konstantynie Wielkim, było *homicidium*. Profesor analizując fragmenty źródeł prawa z okresu klasycznego⁹ i poklasycznego¹⁰, przedstawił pogląd, iż w II połowie I wieku p.n.e. oraz w czasach klasycznej jurysprudencji słowo *homicidium* oznaczało zarówno w języku potocznym, jak i prawniczym w zasadzie umyślne zabójstwo, ale niekiedy również nieumyślne spowodowanie śmierci. Dla

⁶ T. Mommsen, *Römisches Strafrecht*, Leipzig 1899 (przedruk: Graz 1955), s. 616.

⁷ „Zeszyty Naukowe UJ, Prace Prawnicze” 1976, z. 73, s. 183–185.

⁸ Cicero, *Philippicae*, 2, 13, 3.

⁹ D. 48, 8, 1, 3; D. 48, 18, 1, 21; D. 48, 18, 1, 27; D. 48, 22, 6, 2.

¹⁰ Coll. 1, 10, 1.

określenia zabójstwa w języku potocznym posługiwano się także takimi słowami, jak: *caedes*, *nex*, *occisio*, *occido*, *trucidatio*, *interfectio*, *interemptio*. W języku prawniczym klasycznej jurysprudencji używano dla oznaczenia zarówno umyślnego, jak i nieumyślnego zabójstwa tylko terminów: *homicidium*, *caedes* i *nex*, które wystarczająco mocno odzwierciedlały znaczenie tego pojęcia w prawie rzymskim.

Wymieniając publikacje prof. A. Wilińskiego, nie można zapomnieć o wydanym w 1966 r. w Lipsku podręczniku prawa rzymskiego: *Das römische Recht. Geschichte und Grundbegriffe des Privatrechts mit einem Anhang über Strafrecht und Strafprozess*. Ten krótki, ale wartościowy podręcznik w języku niemieckim, stał się podstawową literaturą do nauczania tego przedmiotu w NRD i Szwajcarii.¹¹ Trzeba zauważyć, że uzyskał on wiele pozytywnych recenzji, które ukazały się w prestiżowych czasopismach na świecie.¹² Zupełną nowością w tym opracowaniu był – w porównaniu z innymi ówczesnymi pracami dotyczącymi prawa rzymskiego – krótki rozdział poświęcony rzymskiemu prawu i procesowi karnemu¹³: *Grundzüge des Römischen Strafrechts und Strafprozesses*.¹⁴

We wspomnianym rozdziale Profesor przedstawił w zwięzły sposób charakterystykę rzymskiego wymiaru sprawiedliwości w sprawach karnych od czasów królewskich, aż po dominat oraz katalog przestępstw i kar z tego okresu.

Rzymianie od czasów najdawniejszych, czyli już w początkach budowania państwa rzymskiego, dostrzegali różnicę pomiędzy przestępstwami publicznymi – *crimina* a prywatnoprawnymi – *delicta* (*maleficia*).¹⁵ Zakres *crimina* był jednak bardzo ograniczony, gdyż należały do nich tylko te czyny bezprawne, które bezpośrednio zagrażały bezpieczeństwu państwa albo takie, które były skierowane przeciwko interesom klasy panującej. Wobec pozostałych czynów, które dzisiaj są karane przez państwo, pozostawał poszkodowanemu jedynie prywatny odwet, który we wspomnianym okresie był aktem zemsty poszkodowanego.¹⁶

Do najstarszych znanych wówczas typów *crimina* należały wspomniane wyżej *parricidium* oraz *perduellio*, czyli zdrada stanu, rozumiana jako każde działanie zagrażające bezpieczeństwu państwa. *Crimina* podlegały karze ze strony władzy państwowej, ale w tym okresie, przy nierozwiniętym jeszcze w pełni prawie i procesie karnym, w karaniu za te czyny wykorzystywano w zasadzie normy pra-

¹¹ M. Kuryłowicz, M. Żołnierczuk, *op. cit.*, s. 249–252.

¹² Idem, s. 251. Zob. recenzję: M. Kaser, ZSS 84, 1967, s. 612; H. Kupiszewski, CPH, t. XXII, z. 1, 1970, s. 237–238.

¹³ M. Kuryłowicz, *Adam Wiliński (1909–1977)*, [w:] *Twórcy lubelskiego ośrodka historycznoprawnego – ich droga życiowa i wkład do nauki*, „Annales UMCS” 1988, sectio G, 35.1, s. 25–28.

¹⁴ A. Wiliński, *Das römische Recht. Geschichte und Grundbegriffe des Privatrechts mit einem Anhang über Strafrecht und Strafprozess*, Leipzig 1966, s. 89–93.

¹⁵ *Ibid.*, s. 89.

¹⁶ Z czasem uznano, że czyn naruszający prawo prywatne – *delictum* zobowiązuje jego sprawcę do zapłaty grzywny, a potencjalny poszkodowany jako wierzyciel może dochodzić swoich roszczeń w procesie cywilnym – A. Wiliński, *op. cit.*, s. 91.

wa sakralnego. Przestępcy byli zwykle karani śmiercią, a sposób wykonania kary był bardzo często określany według wspomnianych reguł.¹⁷ Według prof. A. Wilińskiego być może właśnie takie sakralne korzenie miała *poena cullei* (kara worka), którą stosowano wobec zabójcy bliźniego.¹⁸

W okresie królewskim wymiar sprawiedliwości w sprawach karnych – zarówno ten właściwy, polegający na wydawaniu wyroków, jak i tzw. *coercitio*, czyli prawo do zastosowania środków przymusu wobec niesubordynowanych obywateli, znajdował się w rękach króla. Prawdopodobnie już wtedy istnieli tzw. *quaestores parricidi*, czyli mianowani przez monarchę urzędnicy, których pierwotnym zadaniem było badanie spraw o zabójstwo, a później także o inne przestępstwa.¹⁹

Profesor Wiliński zwrócił uwagę na to, że rozwój rzymskiego prawa karnego był pochodną rozwoju sądownictwa w sprawach karnych i wskazał na szczególne znaczenie *lex Iulia iudiciorum publicorum*.²⁰ Ta ustawa w spójny sposób uregulowała postępowanie przed stałymi sądami, czyli *quaestiones perpetuae*. Charakterystyczną cechą tego postępowania była zasada oskarżania, według której każdy obywatel (*quivis ex populo*) mógł wnieść publiczne oskarżenie. Przed *quaestiones* nie występował oskarżyciel z urzędu (*ex officio*), zaś sędziowie orzekali tylko w kwestii winy, natomiast kara była przypisana ustawą, w której powoływano daną *quaestio*.

Według A. Wilińskiego, dynamiczny rozwój prawa karnego rozpoczął się dopiero w II w. p.n.e., co przejawiało się wydawaniem całych bloków kodyfikacji. Duże znaczenie dla historycznego rozwoju ustawodawstwa karnego zyskały ustawy Korneliusza Sulli (*leges Corneliae: de maiestate, de sicariis et veneficis, de falsis, de iniuriis*) oraz ustawy cesarza Augusta (*leges Iuliae: de adulteriis coercendis, de vi privata, de vi publica*).²¹

¹⁷ Na przykład przewidywano, że jeżeli ktoś w nocy niszczy obce plony, to wówczas zostanie powieszony na „nieszczęsnym drzewie” (*infelix arbor*) jako ofiara bogini Ceres – A. Wiliński, *op. cit.*, s. 91.

¹⁸ Kara ta polegała na tym, iż sprawcę zaszywano w skórzanym worku wraz ze zwierzętami (wężem, małpą, kogutem i psem), a następnie topiono w rzece lub morzu. Skutki „kary worka” sięgały o wiele dalej niż innych egzekucji, gdyż sprawca ponosząc śmierć, pozbawiony był także prawa do pochówku. Szerzej na temat *poena cullei* zob. – A. Dębiński, *Poena cullei w rzymskim prawie karnym*, „Prawo Kanoniczne” 1994, nr 37, s. 133–146; K. Amielańczyk, *Parricidium i poena cullei*, [w:] *Religia i prawo karne w starożytnym Rzymie*, Lublin 1998, s. 139–150; M. Jońca, *Parricidium w prawie rzymskim*, Lublin 2008, s. 233–276.

¹⁹ A. Wiliński, *op. cit.*, s. 90. W literaturze istnieją podzielone poglądy dotyczące daty utworzenia urzędu *quaestores parricidi*. Według części przedstawicieli doktryny, *quaestores* działali już w czasach królewskich – tak: M. Kaser, *Das Altrömische Ius. Studien zur Rechtsvollendung und Rechtsgeschichte der Römer*, Göttingen 1949, s. 53; U. von Lübtow, *Das römische Volk. Sein Staat und sein Recht*, Frankfurt 1955, s. 138; A. Giovanini, *Les origines des magistratures romaines*, Museum Helveticum 41, s. 15–30. Natomiast według innych, wspomniany urząd powstał dopiero w czasach republikańskich – tak: T. Mommsen, *Römisches Staatsrecht*, t. II, Basel 1952, s. 523 i n.; szerzej na temat *quaestores parricidii* zob. – M. Jońca, *op. cit.*, s. 56–70.

²⁰ A. Wiliński, *op. cit.*, s. 90–91.

²¹ *Ibid.*, s. 92.

Profesor był zwolennikiem tezy o dyskrecjonalnej władzy sędziów–urzędników w ramach *cognitio extra ordinem*.²² Ten system sądownictwa zaczął obowiązywać w okresie pryncypatu i z początkiem III w. n.e. zastąpił działalność *quaestiones perpetuae*. W *cognitio extra ordinem* w odróżnieniu od systemu *quaestiones*, sędzia nie był związany w wymiarze kary sztywnymi ramami określonymi przez ustawę, lecz mógł orzekając karę, dostosować jej wymiar do okoliczności danej sprawy.

We wspomnianym rozdziale Profesor udzielił odpowiedzi na jedno z kluczowych pytań dotyczących rzymskiego prawa karnego, a mianowicie: Dlaczego rzymska jurysprudencja tak niewiele miejsca poświęcała zagadnieniom prawa karnego, skupiając w zasadzie całą swoją uwagę na prawie prywatnym? Według prof. A. Wilińskiego fakt, iż juryści nie stworzyli odrębnego systemu *ius poenale* czy *ius criminale*, poświęcając się w ten sposób głównie instytucjom i kazusom z zakresu prawa prywatnego, wynikał przede wszystkim z autorytatywnego sposobu sprawowania władzy państwowej w Rzymie, której społeczne i polityczne cele były realizowane za pomocą sądownictwa karnego. W następstwie tego, jurysprudencji pozostawało niewiele miejsca dla nieskrępowanej działalności prawniczej.²³ Dopiero około połowy II w. n.e. niektórzy juryści zaczęli zajmować się w swych pracach systemem sądownictwa karnego oraz typami konkretnych przestępstw.

Rozpoczęte przez Profesora badania nad rzymskim prawem karnym są dalej kontynuowane na WPiA UMCS. Wskazana tematyka badawcza stała się przedmiotem licznych publikacji pracowników Katedry²⁴, w szczególności należy wskazać prace Marka Kuryłowicza oraz Krzysztofa Amiełańczyka.

Wśród publikacji, których autorem jest prof. M. Kuryłowicz, należy wymienić takie tytuły prac, jak: *Ustawodawstwo rzymskie w sprawach karnych*²⁵; *Przestępstwo spekulacji contra annonam w rzymskim prawie karnym*²⁶; *Tresviri capitales oraz edytlowie rzymscy jako magistratury policyjne*²⁷; *Taedium vitae w rzymskim prawie karnym*²⁸; *Librii terribiles. Z historii rzymskiego prawa karnego*²⁹; *De publicis iudicis. Instytucje justyniańskie o postępowaniach sądowych publicznych*.³⁰

²² *Ibid.*, s. 91.

²³ *Ibid.*, s. 89. Tak również: M. Kuryłowicz, *Ustawodawstwo rzymskie w sprawach karnych*, „Annales UMCS” 1988, sectio G, 35.1, s. 29; K. Amiełańczyk, *Rzymskie prawo karne w reskryptach cesarza Hadriana*, Lublin 2006, s. 18.

²⁴ M. Zabłocka, *Romanistyka polska po II wojnie światowej*, Warszawa 2002, s. 123–134.

²⁵ „Annales UMCS” 1988, sectio G, 35.1, s. 29–38.

²⁶ „Biuletyn LTN, Humanistyka” 1993, vol. 34, nr 1, s. 5–14.

²⁷ „Annales UMCS” 1993, sectio G, 40.9, s. 71–79.

²⁸ *Contra leges et bonos mores. Przestępstwa obyczajowe w starożytnej Grecji i Rzymie*, pod red. H. Kowalskiego, M. Kuryłowicza, Lublin 2005, s. 189–199.

²⁹ *W kręgu teorii i praktyki prawa karnego. Księga poświęcona pamięci Profesora Andrzeja Wąska*, Lublin 2005, s. 745–755.

³⁰ *Problemy stosowania prawa sądowego. Księga ofiarowana Profesorowi Edwardowi Skrętowiczowi*, Lublin 2007, s. 561–571.

Przedstawiając dorobek naukowy dr. hab. K. Amielańczyka w zakresie rzymskiego prawa karnego, należy podkreślić, że kontynuował on rozpoczęte przez prof. A. Wilińskiego badania nad wspomnianą ustawą Sulli, pisząc rozprawę doktorską na temat: *Lex Cornelia de sicariis et veneficis w okresie późnej republiki rzymskiej*³¹, a następnie publikując szereg artykułów dotyczących tego zagadnienia: *Ustawodawstwo Korneliusza Sulli na rzecz restauracji republiki i zaprowadzenia porządku publicznego*³²; *Cicero, pro Roscio Amerino – rzymski proces o zabójstwo*³³; *In iudicio convenire (circumvenire): iudicial crimes according to the lex Cornelia de sicariis et veneficis*³⁴; *Lex Cornelia de sicariis et veneficis*³⁵; *Poena legis Corneliae*³⁶; *Milo's Criminal Trial*³⁷; *Systematyka lex Cornelia de sicariis et veneficis*³⁸; *The Position of Incendium in the Legislature of Cornelius Sulla Lex Cornelia de sicariis et veneficis*³⁹; *Dolus malus – animus occidendi: The Problem of Guilt in the lex Cornelia de sicariis et veneficis*.⁴⁰ Dalsze zainteresowanie badawcze dr. hab. K. Amielańczyka rzymskim prawem karnym znalazło swoje miejsce w licznych publikacjach oraz w rozprawie habilitacyjnej zatytułowanej: *Rzymskie prawo karne w reskryptach cesarza Hadriana*. Wspomniana rozprawa otrzymała pierwszą nagrodę w XLIII Ogólnopolskim Konkursie „Państwa i Prawa” na najlepsze prace habilitacyjne i doktorskie z dziedziny nauk prawnych.⁴¹

Wśród licznych publikacji Krzysztofa Amielańczyka z zakresu rzymskiego prawa karnego należy wymienić takie tytuły, jak: *Parricidium i poena cullei*⁴²; *Reskrypty cesarza Hadriana w sprawach karnych*⁴³; *The Guilt of the Perpetrator*⁴⁴; *Wina jako przesłanka odpowiedzialności karnej jednostki w prawodawstwie cesarza Hadriana*⁴⁵; *Custodia, carcer, vincula publica – pozbawienie wolności w rzym-*

³¹ Niepublikowana rozprawa doktorska.

³² „Annales UMCS” 1991, sectio G, 38.1, s. 1–14.

³³ „Biuletyn LTN, Humanistyka” 1993, vol. 34, nr 1, s. 47–60.

³⁴ „Pomoerium” 1996, nr 2, s. 59–70.

³⁵ „Annales UMCS” 1996, sectio G, 43, s. 273–275.

³⁶ *Kara śmierci w starożytnym Rzymie*, pod red. H. Kowalskiego i M. Kuryłowicza, Lublin 1996, s. 143–151.

³⁷ „Orbis Iuris Romani, Journal of ancient Law Studies” 1997, vol. III, s. 5–17.

³⁸ „Prawo i sowniennost”, Mińsk 1998, s. 196–201.

³⁹ „Orbis Iuris Romani, Journal of ancient Law Studies” 1999, vol. V, s. 6–19.

⁴⁰ *Au – delà des frontières. Mélanges de droit romain offerts à Witold Wołodkiewicz*, Warszawa 2000, s. 1–15.

⁴¹ „Państwo i Prawo” 2008, nr 7, s. 3.

⁴² *Religia i prawo karne w starożytnym Rzymie*, pod red. A. Dębińskiego, M. Kuryłowicza, Lublin 1998, s. 139–150.

⁴³ *Dzieje wymiaru sprawiedliwości*, pod red. T. Maciejewskiego, Koszalin 1999, s. 21–31.

⁴⁴ „Labeo, Rassegna di diritto Romano” 2000, vol. 1, s. 82–95.

⁴⁵ *Przez tysiąclecia: państwo – prawo – jednostka. Materiały ogólnopolskiej konferencji historyków prawa, Ustroń 17–20 września 2000 r.*, pod red. A. Lityńskiego, M. Mikołajczyka, t. II, Katowice 2001, s. 20–30.

skim prawie karnym⁴⁶; Reskrypt jako narzędzie regulacji prawnokarnej za panowania cesarza Hadriana⁴⁷; Polityka fiskalna cesarza Hadriana w sprawach karnych⁴⁸; *Irenarchae. Reforma sądowej policji śledczej za panowania Hadriana i Antonina Piusa*⁴⁹; O kształtowaniu się niektórych zasad procesowych w rzymskim postępowaniu karnym okresu pryncypatu⁵⁰; Środki przeciwdziałania unikaniu odpowiedzialności karnej w prawie rzymskim okresu pryncypatu⁵¹; *Zmierzch ius vitae necisque (z badań nad prawodawstwem karnym cesarza Hadriana)*⁵²; Wkład cesarzy z dynastii Antoninów w rozwój rzymskiego prawa karnego⁵³; *Z historii ustawodawstwa rzymskiego w sprawach karnych. Próba periodyzacji*⁵⁴; *Vim vi repellere licet. Kilka uwag na temat genezy prawa do obrony koniecznej w prawie rzymskim*.⁵⁵

Wyrazem kontynuacji badawczej są też organizowane od 1993 r. w Lublinie konferencje naukowe poświęcone rzymskiemu prawu karnemu.⁵⁶ Dały one impuls do rozwoju polskich badań nad tą gałęzią romanistyki, przez co Katedra Prawa Rzymskiego UMCS zajmuje czołową pozycję w tej dziedzinie.⁵⁷ W 1993 r. zostało zorganizowane przez Katedrę Prawa Rzymskiego UMCS – przy współpracy Zakładu Historii Starożytnej UMCS i Katedry Prawa Rzymskiego KUL – pierwsze sympozjum naukowe pod hasłem: „Prawo karne w starożytnym Rzymie”. Podczas seminarium wygłoszono 8 referatów, które wysłuchało ponad trzydziestu uczestników, także z innych niż lubelskie ośrodków naukowych.⁵⁸ Atrakcyjność poruszonej tematyki wywołała żywą dyskusję, w wyniku czego została podjęta decyzja o kontynuowaniu badań.⁵⁹

W 1994 r. wymienione wcześniej zakłady (katedry) zorganizowały drugą konferencję pod hasłem: „Kara śmierci w starożytnym Rzymie”.⁶⁰ Wygłoszone

⁴⁶ *Współczesna romanistyka prawnicza w Polsce*, pod red. A. Dębińskiego, M. Wójcik, Lublin 2004, s. 11–24.

⁴⁷ „*Studia Iuridica Lublinensia*” 2006, 7, s. 25–38.

⁴⁸ *Podstawy materialne państwa. Zagadnienia prawno-historyczne*, Szczecin 2006, s. 589–600.

⁴⁹ *Salus rei publicae suprema lex. Ochrona interesów państwa w prawie karnym starożytnej Grecji i Rzymu*, pod red. A. Dębińskiego, H. Kowalskiego, M. Kuryłowicza, Lublin 2007, s. 7–24.

⁵⁰ „*Studia Iuridica Lublinensia*” 2007, t. X, s. 9–29.

⁵¹ CPH 2007, t. LIX, z. 2, s. 45–67.

⁵² „*Annales UMCS*” 2007/2008, sectio G, 54/55, s. 7–24.

⁵³ „*Zeszyty Naukowe Puławskiej Szkoły Wyższej*” 2008, z. 5, s. 133–149.

⁵⁴ „*Acta Universitatis Wratislaviensis*”, Wrocław 2008, No 3063, PRAWO CCCV, s. 11–24.

⁵⁵ „*Palestra*” 2008, nr 11–12, s. 109–119.

⁵⁶ M. Kuryłowicz, *Rzymskie prawo karne w polskich badaniach romanistycznych*, „*Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Rzeszowskiego, Prawo*” 2003, 1.7, s. 174.

⁵⁷ *Ibidem*.

⁵⁸ „*Biuletyn LTN, Humanistyka*” 1993, vol. 34, nr 1, s. 3; w tym numerze opublikowano materiały z tej konferencji, która odbyła się 21 maja 1993 r.

⁵⁹ M. Kuryłowicz, *Rzymskie prawo karne...*, s. 174.

⁶⁰ Materiały z tej konferencji, która odbyła się 18 listopada 1994 r., opublikowało w pracy pod tym samym tytułem (pod redakcją H. Kowalskiego, M. Kuryłowicza) Wydawnictwo UMCS, Lublin 1996.

referaty dotyczyły różnych zagadnień związanych z tym tematem – zarówno funkcji kary śmierci w społeczeństwie rzymskim, sposobów jej wykonania, jak i aspektów prawno-filozoficznych. W 1998 r. odbyła się kolejna konferencja na temat: „Religia i prawo karne w starożytnym Rzymie”.⁶¹ W przedstawionych pracach poruszono tematykę wpływu czynników religijnych na określone przestępstwa i kary w antycznym państwie rzymskim od czasów archaicznych, aż po okres chrześcijańskiego cesarstwa.⁶² Podczas obrad, w których uczestniczyło ok. 60 osób, sformułowano temat kolejnej konferencji: „*Crimina et mores*. Prawo karne i obyczaje w starożytnym Rzymie”, która odbyła się w 2000 r.⁶³ Na tym symposium poruszono bardzo rozległą problematykę, gdyż tematy referatów dotyczyły zarówno wspomnianych wcześniej przestępstw prawa karnego (*crimina*), jak i szeroko rozumianych obyczajów (*mores*).⁶⁴

W 2004 r. odbyła się kolejna konferencja zatytułowana: „*Contra leges et bonos mores*. Przestępstwa obyczajowe w starożytnej Grecji i Rzymie”⁶⁵, która nawiązała do problemów poprzedniego symposium. Jednak tym razem tematyka konferencji została rozszerzona o zagadnienia związane z przestępstwami obyczajowymi w starożytnej Grecji, a całe spotkanie dotyczyło szeroko rozumianej obyczajowości i moralności oraz przypadków jej naruszania w starożytnej Grecji i Rzymie.⁶⁶ W 2007 r. odbyło się kolejne symposium pod hasłem: „*Salus rei publicae suprema lex*. Ochrona interesów państwa w prawie karnym starożytnej Grecji i Rzymu”.⁶⁷ Referatom wygłoszonym na tej konferencji przyświecała wspomniana wyżej paremia – *salus rei publicae suprema lex*, czyli „dobro państwa najwyższą ustawą”.⁶⁸ Tematyka tego symposium była również bardzo rozległa, gdyż dotyczyła różnych typów *crimina*, np. *crimen laesae maiestatis*, *perduellio*, *incendium*, jak również kwestii związanych z problematyką odpowiedzialności karnej.

---

⁶¹ Referaty wygłoszone na konferencji, zorganizowanej w dniach 16–17 maja 1997 r., opublikowała pod tym samym tytułem (pod redakcją A. Dębińskiego, M. Kuryłowicza), Redakcja Wydawnictw KUL, Lublin 1998.

⁶² *Religia i prawo karne w starożytnym Rzymie*, pod red. A. Dębińskiego, M. Kuryłowicza, Lublin 1998, s. 8.

⁶³ Materiały z tej konferencji opublikowało w pracy pod tym samym tytułem (pod redakcją M. Kuryłowicza) Wydawnictwo UMCS, Lublin 2001.

⁶⁴ *Crimina et mores. Prawo karne i obyczaje w starożytnym Rzymie*, pod red. M. Kuryłowicza, Lublin 2001, s. 7–10.

⁶⁵ Materiały z tej konferencji, zorganizowanej w dniach 2–3 grudnia 2004 r. przez Zakład Historii Starożytnej oraz Katedrę Prawa Rzymskiego UMCS, opublikowało w pracy pod tym samym tytułem (pod red. H. Kowalskiego, M. Kuryłowicza) Wydawnictwo UMCS, Lublin 2005.

⁶⁶ *Contra leges et bonos mores. Przestępstwa obyczajowe w starożytnej Grecji i Rzymie*, pod red. H. Kowalskiego, M. Kuryłowicza, Lublin 2005, s. 7.

⁶⁷ Materiały z tej konferencji opublikowało w pracy pod tym samym tytułem (pod red. A. Dębińskiego, H. Kowalskiego, M. Kuryłowicza) Wydawnictwo KUL, Lublin 2007.

⁶⁸ *Salus rei publicae suprema lex. Ochrona interesów państwa w prawie karnym starożytnej Grecji i Rzymu*, pod red. A. Dębińskiego, H. Kowalskiego, M. Kuryłowicza, Lublin 2007, s. 5.

Reasumując, badania prof. A. Wilińskiego w zakresie rzymskiego prawa karnego, zapoczątkowane na Wydziale Prawa UMCS, były nowością w skali kraju. Mając na uwadze z jednej strony fakt, iż publikacje z tego zakresu z lat sześćdziesiątych i siedemdziesiątych były nieliczne i miały „charakter raczej przyczynkowy”⁶⁹ oraz z drugiej, że w ciągu ostatnich dwudziestu lat rzymskie prawo karne stało się przedmiotem intensywnych badań i publikacji w skali światowej, jak również w Polsce, należy uznać prace Profesora za „sygnały” nowej „orientacji badawczej”.⁷⁰

Rozpoczęte przez Profesora badania są dalej kontynuowane na WPiA UMCS, czego wyrazem są liczne publikacje pracowników Katedry, w szczególności dr. hab. Krzysztofa Amiełańczyka, który w swej pracy naukowej zajmuje się głównie rzymskim prawem karnym. Wyrazem kontynuacji badań są również organizowane cyklicznie w Lublinie przez prof. dr. hab. Marka Kuryłowicza konferencje naukowe poświęcone wybranym zagadnieniom rzymskiego prawa karnego, a Katedra Prawa Rzymskiego UMCS zajmuje w tej dziedzinie czołową pozycję w Polsce.⁷¹

SUMMARY

Professor Adam Wiliński concentrated on the private law but particularly on the slave law in his academic work. His first studies in the Roman criminal law were devoted to the issues of slaves. His article “Ustawy Konstantyna Cod. Th. 9, 12 *De emendatione servorum* na tle historycznego rozwoju *ius vitae ac necis* pana niewolnika”, concerning the phenomenon of the owner’s abuse towards the slave according to the legislation of the emperors Antoninus Pius and Constantine I, was published on this subject. In his next work “Zur Frage der Tötung von Sklaven in der *lex Cornelia de sicariis et veneficis*” Prof. Wiliński shed new light on and justified T. Mommsen’s view that Sulla’s law had not contained a regulation prohibiting killing of the slaves. By enacting a ban on killing of any person, this law accomplished its main aim to ensure security and public safety. The next study was the article *Bemerkungen zur Terminologie des Totschlags im römischen Strafrecht von Konstantin dem Großen* devoted to the problem of the legal terminology concerning intentional killing in the classical period of the Roman law. Prof. A. Wiliński was also the author of the Roman law textbook *Das römische Recht. Geschichte und Grundbegriffe des Privatrechts mit einem Anhang über Strafrecht und Strafprozess*, which became the basic literature for teaching this subject in German Democratic Republic and Switzerland, and had a lot of positive reviews in the prestigious journals. The book contained a short chapter on the Roman criminal law and criminal trial.

The study of the Roman law started by Prof. A. Wiliński, which was a kind of novelty in Roman studies, is being continued in the Department of the Roman Law at the Faculty of Law and Administration of Maria Curie-Skłodowska University.

⁶⁹ M. Kuryłowicz, *Rzymskie prawo karne...*, s. 171.

⁷⁰ M. Kuryłowicz, *Adam Wiliński (1909–1977)*, [w:] *Twórcy...*, s. 27.

⁷¹ M. Zabłocka, *op. cit.*, s. 129.